כיתה ח' | תושב"ע · משנה | שיעור 2 מתוך 5 | 45 דק' | שבת ז, ב

"אבות מלאכות ארבעים חסר אחת"

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יכירו את רשימת ל"ט אבות המלאכה ויזהו בה קבוצות (סדר הלחם, סדר הבגד, סדר העור, בנייה וכתיבה).
- התלמידים יסבירו לפי הרע"ב את הקשר בין המלאכות לבין המשכן.
- התלמידים ידונו בשאלה למה "מלאכה" בשבת אינה בהכרח "מאמץ".

❓ השאלה הגדולה של היחידה

מה הופך את השבת ליום אחר?

בכל שיעור מוסיפים לטבלה על הלוח "מה המשנה מלמדת על השבת": הכנה, מלאכה, גבול בין רשויות.

🧪 פתיחה

שואלים: מה ההבדל בין "עבודה" ל"מלאכה"? האם להזיז כיסא כבד זה מלאכה? ולכתוב שתי אותיות? רושמים את התשובות ומשאירים פתוח.

📖 הסבר למורה

המשנה מונה "אבות מלאכות ארבעים חסר אחת" (39): מהזורע והחורש ועד המוציא מרשות לרשות. אפשר לחלק את הרשימה לקבוצות: הכנת הלחם (זורע עד אופה), הכנת הבגד (גוזז עד קורע), הכנת העור (צד צבי עד מחתכו), כתיבה, בנייה, אש, "מכה בפטיש" והוצאה.

הרע"ב קושר את המלאכות למשכן. למשל, על "כותב ומוחק": "הוו במשכן, שכן רושמים בקרשים לידע איזה בן זוגו". ועל "הזורע והחורש" הוא מסביר למה הזורע בא לפני החורש, בניגוד לסדר הרגיל בשדה. הקשר הכללי בין מלאכות שבת למלאכות המשכן מופיע בגמרא; כאן אנחנו מביאים אותו מתוך דברי הרע"ב.

לכיתה ח': "מלאכה" בשבת מוגדרת לפי סוגי היצירה שהיו במשכן, ולא לפי מידת המאמץ. זה מסביר למה כתיבת שתי אותיות היא מלאכה, והזזת כיסא כבד אינה אחת מאבות המלאכה.

זרמים: נכתב לחמ"ד, לפי תכנית המשנה של משרד החינוך (מסכת שבת היא ממסכתות המשנה הנלמדות בחטיבת הביניים בחמ"ד; בדקו את החלוקה לכיתות בתכנית בית הספר). בממלכתי אפשר להשתמש בשיעורים כהיכרות עם המשנה ועם החגים והמנהגים שהיא מתארת.

📜 המקור (המשנה מתוך ספריא, נוסח תורת אמת; רע"ב מתוך ספריא)

משנה, שבת פרק ז, משנה ב

אֲבוֹת מְלָאכוֹת אַרְבָּעִים חָסֵר אֶחָת. הַזּוֹרֵעַ. וְהַחוֹרֵשׁ. וְהַקּוֹצֵר. וְהַמְעַמֵּר. הַדָּשׁ. וְהַזּוֹרֶה. הַבּוֹרֵר. הַטּוֹחֵן. וְהַמְרַקֵּד. וְהַלָּשׁ. וְהָאוֹפֶה. הַגּוֹזֵז אֶת הַצֶּמֶר. הַמְלַבְּנוֹ. וְהַמְנַפְּצוֹ. וְהַצּוֹבְעוֹ. וְהַטּוֹוֶה. וְהַמֵּסֵךְ. וְהָעוֹשֶׂה שְׁנֵי בָתֵּי נִירִין. וְהָאוֹרֵג שְׁנֵי חוּטִין. וְהַפּוֹצֵעַ שְׁנֵי חוּטִין. הַקּוֹשֵׁר. וְהַמַּתִּיר. וְהַתּוֹפֵר שְׁתֵּי תְפִירוֹת. הַקּוֹרֵעַ עַל מְנָת לִתְפֹּר שְׁתֵּי תְפִירוֹת. הַצָּד צְבִי. הַשּׁוֹחֲטוֹ. וְהַמַּפְשִׁיטוֹ. הַמּוֹלְחוֹ, וְהַמְעַבֵּד אֶת עוֹרוֹ. וְהַמּוֹחֲקוֹ. וְהַמְּחַתְּכוֹ. הַכּוֹתֵב שְׁתֵּי אוֹתִיּוֹת. וְהַמּוֹחֵק עַל מְנָת לִכְתֹּב שְׁתֵּי אוֹתִיּוֹת. הַבּוֹנֶה. וְהַסּוֹתֵר. הַמְכַבֶּה. וְהַמַּבְעִיר. הַמַּכֶּה בַפַּטִּישׁ. הַמּוֹצִיא מֵרְשׁוּת לִרְשׁוּת. הֲרֵי אֵלּוּ אֲבוֹת מְלָאכוֹת אַרְבָּעִים חָסֵר אֶחָת:

רע"ב (ר' עובדיה מברטנורא) על שבת ז, ב

הַזּוֹרֵעַ וְהַחוֹרֵשׁ. הָא דְּלֹא תָּנָא הַחוֹרֵשׁ בְּרֵישָׁא וְהַדַּר הַזּוֹרֵעַ כְּדַרְכּוֹ כָּל הָאָרֶץ, לְאַשְׁמוֹעִינַן שֶׁאִם הָיָה קַרְקַע קָשָׁה וַחֲרָשׁוֹ וּזְרָעוֹ וְאַחַר כָּךְ חָזַר וַחֲרָשׁוֹ, מִחַיֵּב אַחֲרִישָׁה שְׁנִיָּה מִשּׁוּם חוֹרֵשׁ:

וְכוֹתֵב וּמוֹחֵק. הָווּ בַּמִּשְׁכָּן, שֶׁכֵּן רוֹשְׁמִים בַּקְּרָשִׁים לֵידַע אֵיזֶה בֶּן זוּגוֹ, וְכוֹתֵב אוֹת בָּזֶה וְאוֹת בָּזֶה, וּפְעָמִים שֶׁטָּעָה וּמוֹחֵק:

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב במשנה במפורש, ובצד השני פירוש, עם שם המפרש. הפירוש הוא דרך אחת להבין, לא חלק מהמשנה.

📜 כתוב במשנה	🔍 מפרשים (ושל מי הפירוש)
"אֲבוֹת מְלָאכוֹת אַרְבָּעִים חָסֵר אֶחָת"	למה "ארבעים חסר אחת" ולא "שלושים ותשע"? שאלה פתוחה לדיון.
"הַכּוֹתֵב שְׁתֵּי אוֹתִיּוֹת"	רע"ב: במשכן רשמו אותיות על הקרשים כדי לדעת איזה קרש הולך עם איזה.
"הַזּוֹרֵעַ. וְהַחוֹרֵשׁ."	רע"ב מסביר למה המשנה מקדימה את הזורע לחורש (ראו בנוסח הרע"ב).

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: דף העבודה, כרטיסיות עם שמות המלאכות (אפשר לגזור מהדף)

1. פתיחה: עבודה או מלאכה? (6 דקות)
2. קריאת הרשימה בקול וספירה (8 דקות)
3. בקבוצות: מיון המלאכות לקבוצות (לחם, בגד, עור, כתיבה ובנייה, אש ועוד) (13 דקות)
4. קריאת הרע"ב: הקשר למשכן (8 דקות)

5. דף העבודה (בבית או בכיתה) וסיכום (10 דקות)

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. כמה אבות מלאכות יש, ומה הראשונה והאחרונה ברשימה?
2. אילו מלאכות קשורות להכנת לחם?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. מה הקשר, לפי הרע"ב, בין "כותב ומוחק" לבין המשכן?
2. למה, לדעתכם, הגדרת המלאכה בשבת לא תלויה במאמץ?

הערכה (מה דעתי?)

1. איזו מלאכה ברשימה הכי הפתיעה אתכם? למה?

🏁 סיכום השיעור

מוסיפים לטבלה: "מלאכה: נמנעים ממלאכות של יצירה, כמו שהיו במשכן (ז, ב ורע"ב)".

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד כותב על פתק:

1. דבר אחד שלמדתי היום: _____
2. שאלה אחת שעדיין יש לי: _____

💡 הערות למורה

אין צורך לשנן את כל 39 המלאכות. חשוב שהתלמידים יבינו את המבנה ואת הרעיון. דיני כל מלאכה (תולדות) לא נלמדים כאן; שאלות מעשיות מפנים לרב.

📝 בדף העבודה

מיון מלאכות לקבוצות, השלמת "סדר הלחם", פירוש הרע"ב ו★ שאלת אתגר. מחוון מלא בעמוד השני.

מקורות

- משנה שבת ז, ב (ספריא)
- רע"ב על שבת ז, ב (ספריא)

מחוון: ל"ט אבות מלאכה

1. וְהַקוֹצֵר · הַדָּשׁ · הַבּוֹרֵר · וְהַלָּשׁ.
2. הגוזז: בגד · המולחו: עור · הבורר: לחם · המכבה: אחר (אש) · האורג: בגד.
3. "הוו במשכן": רשמו אותיות על הקרשים כדי לדעת איזה קרש בן זוגו, ולפעמים טעו ומחקו.
4. ב. המוציא מרשות לרשות
5. תשובה פתוחה. כיוונים: החזרה מסגרת את הרשימה ומראה שהיא סגורה ומדויקת; "ארבעים חסר אחת" מזכיר מספרים אחרים בתורה (כמו "ארבעים יכנו"). לקבל כל השערה מנומקת, ולסמן אותה כפירוש.